

## Лекція 7

# УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ

### ПЛАН

1. Особливості української філософської думки.....	1
Основні періоди розвитку філософії в Україні.....	2
Князівська доба (з XI до сер. XIV ст.).....	2
Доба козаччини (XVI – XVIII ст.).....	3
Доба Романтизму (XIX – XXст.).....	4
Філософські ідеї Г. Сковороди.....	4

### 1. Особливості української філософської думки

#### 1. Особливості світобачення та духовності українського народу.

Зумовлені багатьма чинниками, серед яких і природне середовище з його краєвидом, і геополітичне розташування України, і характер родинних стосунків зі специфічними рисами побуту, і драматичні події історії, і специфіка культурних процесів і т. ін.

2. Особливістю української філософії є її гуманістична, антропологічна спрямованість. Проблеми людини, її внутрішнього духовного світу, морально-етичні питання були тут центром філософської проблематики. Гносеологічні проблеми не привертали особливої уваги, у цьому вбачають недолік української філософської думки, оскільки філософія є, насамперед, раціональним способом вирішення світоглядних проблем. Добре розроблена логіка і гносеологія – її неодмінна ознака.

#### 3. Поява своєрідної традиції, яка набула назви „філософія серця”.

Сутність цієї традиції полягає в прагненні віднайти більш глибокі підґрунтя людського душевного життя, ніж рівень розуму. Саме „серце”, з якого народжуються почуття, емоції, переживання є дійсним осередком людської душі, а не холодний розсудок, не безсторонній інтелект. З „філософії серця”

впливає і своєрідна гносеологічна позиція, яка оцінює емоції, почуття як шлях пізнання (прибічники М. Гоголь, П. Юркевич).

4. Важливою рисою української філософії є естетичний спосіб філософування, тобто вияв філософських пошуків і філософських ідей в формах, які торкаються не лише розуму, але й серця людини. Сполучення філософських ідей з художньою виразністю, з символічно-образними формами було обумовлено високим рівнем філософічності всієї української культури і особливо – літератури.

5. Характерною рисою української філософської думки є релігійне забарвлення, належність переважної більшості вчень до релігійної філософії (Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич, представники Кирило-Мефодіївського товариства).

## **Основні періоди розвитку філософії в Україні**

### **Князівська доба (з XI до сер. XIV ст.)**

Філософія у цей період біла включеною в єдиний культурний комплекс української духовності, що складався з сукупності релігійних, філософських, етичних, естетичних ідей. Духовним джерелом філософської думки того часу була антична спадщина і патристика (твори „отців церкви” І. Златоуста, Г. Нісського, В. Величко, Г. Богослова та ін.). Крім перекладів біблійних книг, античних, візантійських, болгарських авторів, творів отців церкви та їх тлумачень, з’являються і оригінальні твори мислителів Київської Русі. Серед них потрібно назвати „Слово про Закон і Благодать” Київського митрополита Іларіона, „Повчання” Володимира Мономаха, „Слово о полку Ігоревім”, „Повість временних літ” Нестора та ін. Філософські проблеми торкаються проблеми знання і мудрості, осмислюється роль книжного слова, вміння перекладати і витлумачувати текст Святого письма і твори отців церкви.

Проблема добра і зла поєднується з проблемою святості і гріховності, з поняттями плоті і душі, тіла і духу.

### **Доба козаччини (XVI – XVIII ст.)**

Це період бароко в українській культурі. Стиль бароко найбільше виявився тут в поєднанні античної і християнської духовної традиції, а також у надзвичайній символічності, алегоричності, риторичному пафосі, які були притаманні творчості Г. Сковороди, проповідям С. Яворського, Ф. Прокоповича і т. ін. На філософську думку цього періоду вплинули ідеї західноєвропейського Ренесансу і епохи Реформації. Саме в цей період вперше виникає професійна філософія в Україні. пов'язана з діяльністю Києво-Могилянської Академії, де вирізняють два етапи:

1) Перший етап – охоплює час від заснування до кінця XVII ст. Це був період відмежування філософії від теології, від суто богословських проблем. Під впливом схоластичної західної традиції вперше привертається увага до формальної логіки як способу філософування. Література європейського Відродження дала поштовх для розробки натурфілософської традиції пантеїзму. Патристична спадщина та ідеї ренесансного гуманізму сприяли розробці морально-етичної проблематики, в якій людина мислиться як „мікрокосмос” у „макрокосмі”.

2) Другий етап (XVIII ст.) – позначений впливом західноєвропейської філософії Нового часу і раннього Просвітництва. Натурфілософія, теорія пізнання, логіка стають основними проблемами в курсах професорів Києво-Могилянської академії. Утверджується ідеал самодостатності природи, що розвивається за власними законами (деїзм), особливий інтерес привертають гносеологічні проблеми природознавства. Поняття матерії, руху, простору і часу розглядаються тут з позиції механістичної концепції. Релігійне спрямування поєднувалося з критикою середньовічної схоластики і з

певними елементами вільнодумства. Етико-гуманістична проблематика (проблеми сутності людини, місця її у Всесвіті, сенсу людського існування, проблема свободи волі, блага і щастя, питання людської добродітності), розроблялася з позиції гуманізму, релігійної толерантності та демократизму.

### **Доба Романтизму (XIX – XXст.)**

Особливої ролі у філософії цього періоду набуває соціально-філософська проблематика, зокрема проблема співвідношення особистості і суспільства, людини і нації. Не менше значення має у цей період і екзистенціально-антропологічна проблематика. Духовну атмосферу України цього періоду обумовили дві впливові європейські культурні традиції – просвітництво і романтизм, причому саме романтична течія стала домінуючою. Романтизм – став своєрідним антипросвітницьким рухом, пов'язаним з розчаруванням в історичному прогресі, у можливостях розуму і науки. У пошуку виходу романтизм звертається до народної традиції, колективної мудрості народу, до історичного минулого нації як орієнтира для сучасності. Ідея національного розвитку бере свій початок у межах культури романтизму. У філософії переосмислюється образ людини і природи. Просвітницькому уявленню про природу як складному механізму протиставляється образ природи як одухотвореного, живого цілого. У природі вбачається джерело творчого натхнення, вона починає розглядатися крізь призму людських переживань і настроїв. У розкритті таємниць природи і людської душі віддається перевага не розуму, почуттям, художній уяві, підсвідомим виявам людської душі. Найбільше виражені в творчості М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка, тощо.

### **Філософські ідеї Г. Сковороди**

**Г. С. Сковорода (1722 – 1794 рр.)** – філософ, поет, мандрівник. У центрі уваги філософії – релігійні і моральні проблеми, які він викладає мовою

образів, символів, метафор. Методом розгляду цих проблем є пошук і протиставлення протилежностей, протиріч, антитез. Для Сковороди весь світ є наскрізь просякненим протилежностями (життя – смерть, світло – тінь, безглуздя – мудрість, плач – сміх, безчестя – слава, лютість – милість, початок – кінець тощо). Злиття протилежних протилежних ознак в світі є символом його колового руху. Усе в світі рухається між протилежностями у колі, початок якого є відпаданню від Бога, а кінцем – повернення до нього. Сковорода не створює теоретично оформленого і систематизованого вчення. Саму філософію він розумів як «практичну» філософію, як вміння жити в Богові, у гармонії з природою, у мирі з людьми і власною совістю.

### **Провідними ідеями Сковороди стали:**

1. вчення про людину, про самопізнання як єдиний шлях до Бога і до щастя: на думку Сковороди, по своїй любові до людини Бог дав їй все необхідне, причому все, що потрібне, зробив легким, а важке – непотрібним. Найбільш потрібним для людини є щастя, «мир душевний». Щастя – доступне всім, воно полягає в пізнанні самого себе як образу Божого.

2. вчення про три світи, які складають все існуюче: макрокосмосу (Всесвіт), мікркосмосу (людина) і світу символів (Біблія), яка пов'язує перші два начала.

3. ідея подвійної природи трьох світів: кожен із названих світів, у свою чергу, складається з «двох натур» зовнішньої (видимої) і внутрішньої (невидимої). Видимий світ – це світ створений, матеріальний, а невидимий – Бог, дух, вічність. Людина має двоїсну природу, й така її природна сутність абсолютна. У пізнанні, осягненні невидимого світу через видимий вбачає сенс людського існування.

4. «філософія серця» як осередку духовного життя людини та головного інструменту самопізнання: серце – «безодня» людської душі, через яку відкривається божественн «безодня». «Безодня кличе безодню», через пізнання себе людина пізнає Бога, любов до Бога є одночасно любов до себе. Тому символом людини, що пізнала себе і Бога, є Нарцис, він любить

себе самого – отже, він любить Бога. Серце, а не розум виступає джерелом бажань, почуттів і думок. Разом з тим людське серце виступає інструментом пізнання, саме у серці повинні з'єднатися розум і віра, розум і воля людини. Мета самопізнання – розумом досягнути, а волею наблизитися до Бога, до істини. «Сердечне» пізнання як пізнання правдиве, здійснюється через символи і образи.

5. етичний ідеал «нерівної рівності» та ідея «сродної» праці:  
відстоював ідеал «нерівної рівності», який передбачає для кожної людини її власний життєвий шлях, де критерієм морального вибору є «спорідненість» людини з тим або іншим типом поведінки. Обґрунтував концепцію «сродної» праці, важливість для людини займатися справою, що повністю відповідає її природним нахилам і здібностям. Тільки за таких умов праця буде не лише засобом забезпечення матеріального існування людини, а й формою її духовного самоутвердження.